

Yttrandefrihet.

”Historien har en tendens att upprepa sina grunddrag”

För snart 50 år sedan briserade IB-affären, som fick riksdagen att ändra lagen kring spioneri. Då var syftet att skydda granskande journalistik. Nutidens grundlagsändring som inför brottet utlandsspioneri går åt motsatt håll. Framöver får hoppet ställas till att ”regeringens advokat”, Justitiekanslern, vägrar åtala, skriver **journalisten Nils Funcke**.

DN
DEBATT
221221

Vårt konstitutionella minne är kort. Närmare bestämt 48 år. I januari 1974 dömdes journalisterna Peter Bratt och

Jan Guillou och deras uppgiftslämnare inom underrättelseorganisationen IB till vardera ett års fängelse för spioneri. Domen fick riksdagen att ändra bestämmelserna så att det i dag krävs direkt uppsåt att gå främmande makt tillhanda för att kunna dömas för spioneri. En distinkt ändring i lagtexten för att skydda granskande journalistik.

Med införandet av ”utlandsspioneri” går vi nu åt motsatt håll. Töjbara bestämmelser ger framtida regeringar möjlighet att utifrån politiska avvägningar styra vad som ska åtalas.

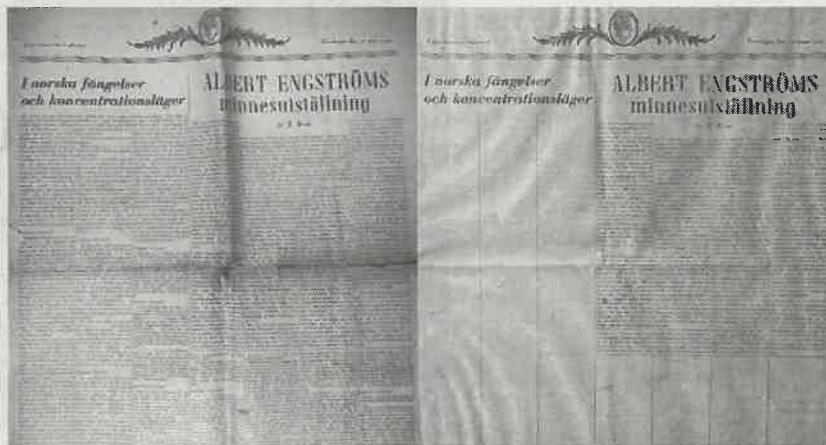
Traditionellt har frågor som berör grundvalarna för Sveriges statskick utretts inom parlamentariskt sammansatta kommittéer. De har getts gott om tid, direktiven har inpräntat varsamhet med inskränkningar av opinionsfriheterna och tillsammans med experter och sekreterare med goda kunskaper i grundlagarna har ledamöterna vänt och vridit på olika alternativ.

Det har i och för sig inte varit någon garanti mot försvagningar av regelverket. Men frågorna har belysts på ett djupgående sätt, behoven av förändringar har kartlagts och som regel utformats för att inte sträcka sig längre än att ett dokumenterat problem åtgärdats. Ambitionen har varit att hitta proportionerliga, effektiva och förutsebara bestämmelser.

Yttrandefrihetskommittén (SOU 2012:55) hade i uppdrag att överväga om skyddet mot integritetskränkningar borde stärkas. Olika förslag till lagtexter togs fram och ”provtrycktes” mot ett stort antal publiceringar som prickats av Pressens opinionsnämnd och Granskningsnämnden. Samtliga

Bakgrund. Utlandsspioneri

- I november röstade riksdagen för att utlandsspioneri och röjande av hemlig uppgift i internationellt samarbete skulle införas i brottsbalken och tryck- och yttrandefrihetslagen.
- Det blir straffbart att under vissa omständigheter röja uppgifter som kan skada Sveriges internationella relationer.
- Lagändringen har väckt kraftig kritik från medie företag, som menar att den hotar demokratin och yttrandefriheten.

Under andra världskriget hette det ”missförstånd med utländsk makt”, och bestämmelserna användes efter sin ordalydelse, skriver artikelförfattaren.

Foto: Kamerareportage/TT

webbplatser med frivilligt utgivningsbevis granskades.

En handfull exempel på integritetskränkningar som sannolikt skulle ha bedömts straffbara enligt den tänkta bestämmelsen hittades. Men behovet ansågs inte så stort och så allvarligt att det var motiverat att införa ett nytt tryckfrihetsbrott. Det skulle ”kunna medföra en risk för att de grundlagsskyddade medierna blir mer försiktiga i sin publicistiska verksamhet och att lagstiftningen därmed får en återhållande effekt som inte är motiverad”. Kommittén valde i stället mindre ingripande åtgärder för att stärka integritetsskyddet genom att underlätta för allmänt åtal vid förtal och jämkning av rättegångskostnaderna.

Mycket har hänt sedan dess vad gäller integritetsfrågan. Men poängen i det här sammanhanget är hur kommittén systematiskt undersökte behovet och värderade följderna av olika alternativ.

Utredningen om utlandsspioneri är framtagen av en enskild utredare. Direktiven har fokus på Sveriges internationella samarbete med andra stater och mellanfolkliga organisationer som till exempel FN och Nato.

I vare sig utredningen eller regeringens proposition (2021/22:55) ges ett enda exempel på att utländska stater gått omvägen över grundlagsskyddade medier för att utså split mellan Sverige och andra stater eller mellanfolkliga organisationer. Istället klyschor om att mediebranschen är i snabb förändring och att det är ”närmast omöjligt att överblicka” hur ”främmande makt kan komma att försöka utnyttja svenska mediers starka grundlagsskydd”.

Saknas det ett dokumenterat och starkt behov att genomföra inskränkningar

Hade syftet kunnat nås genom att skärpa kraven eller helt avskaffa möjligheten att få frivilliga utgivningsbevis?

av framför allt meddelarfriheten och anskaffarfriheten ska de inte göras.

Grundregeln i dag är att uppgiftslämnarens anonymitet skyddas. Undantagen anges noggrant i svensk lag. Med den nya bestämmelsen införs den omvända ordningen. Meddelarfrihet gäller inte för hemliga uppgifter utom i de fall där det är försvarligt att lämna uppgifterna. Vad som är hemligt avgörs inte bara av Sveriges riksdag utan ska enligt regeringens även inkludera ”känsliga uppgifter”, till exempel ett befäls order till underlydande.

Vad som kan bedömas som försvarligt är omöjligt för en uppgiftslämnare att förutse och avgörs ytterst först i efterhand i domstol. Även vid ett friande utslag kan skadan redan vara skedd och uppgiftslämnaren röjd. Den kanske allvarligaste följden av att ta bort meddelarfriheten är att ovissheten får uppgiftslämnare att dra sig för att lämna uppgifter. Journalister kan inte längre hänvisa till att de har tystnadsplikt.

Argumentet för att göra utlandsspioneri till ett tryckfrihetsbrott kokar ned till antagandet att det finns en risk att utländska stater genom ”bulvaner” använder webbplatser med utgivningsbevis för att läcka hemlig information.

Därmed inställer sig frågan om det inte varit möjligt att åtgärda problemet med

mindre ingripande åtgärder och behållit meddelarfriheten intakt.

- Hade syftet kunnat nås genom att skärpa kraven eller helt avskaffa möjligheten att få frivilliga utgivningsbevis?
- Hade det varit tillräckligt att endast göra utlandsspioneri till ett utgivarbrott?

Men några alternativ har vare sig utredaren eller regeringen övervägt och konstitutionsutskottet inte efterfrågat. Utskottet som ska vakta över vår konstitution satte klackarna i backen 2018 och 2022 och stoppade förslag att reglera vissa sammanställningar med uppgifter från brottmålsdomar i vanlig lag och inte i grundlag. Vid riksdagsbeslutet i november röstade endast Miljöpartiet och Vänsterpartiet emot.

Det går sällan att lägga karbonpapper mellan det som varit och det som kan bli. Men historien har en tendens att upprepas i sina grunddrag. Under andra världskriget beslutade regeringen om nära 300 konfiskationer av tidningar vars publiceringar lett till ”missförstånd med utländsk makt”. Bestämmelserna användes bokstavigt efter sin ordalydelse. Det är också så man ska se på bestämmelserna om utlandsspioneri där missförstånd nu uttrycks som ”allvarliga men”.

Bestämmelserna om utrikesspioneri lämnar ett stort utrymme för tolkningar. Var uppgiften ”hemlig” och ”ägnad” att skapa ”allvarliga men” för vårt internationella samarbete? Var gärningen ”försvarlig”?

Rekvisiten kräver politiska överväganden. Det är regeringen som har möjlighet att anmäla en gärning till åtal för utlandsspioneri till ”regeringens advokat”, Justitiekanslern.

Utlandsspioneri är inte det enda exemplet på ensamutredningar där bristen på kunskap och förståelse för yttrandefrihetsregleringen är påtaglig. De två senaste gäller förändringen av mediestödet (Ds 2022:14) och möjligheten att återkalla sändningstillstånd för radio och tv vid risk för Sveriges säkerhet (Ds 2022:20).

Som justitieminister har Gunnar Strömmer möjlighet att fortsätta sitt mångåriga arbete för enskilda fri- och rättigheter. En bra början vore att återförvisa förslaget om mediestöd och återkallelse av sändningstillstånd samt låta sändningstillstånd för public serviceföretagen utredas inom en parlamentarisk kommitté.

Nils Funcke, journalist och f d sekreterare i Yttrandefrihetskommittén

Replik.
DN.se/debatt

”Öppen konkurrens ger bäst förutsättning för svensk forskning.”

Hans Ellegren, ständig sekreterare, Kungl. Vetenskapsakademien svarar på tre repliker om forskningspolitik (10/12).